

Kas individuaalne põhiseaduslik kaebus on olemas?

Katri Jaanimägi
Riigikohtu põhiseaduslikkuse
järelvalve kolleegiumi nõunik

Riigikohtu üldkogu 17. märtsi 2002.
a otsus kohtuasjas nr 3-1-3-10-02

Põhiseaduslik individuaalkaebus

... on kaebus, mille üksikisik saab esitada otse põhiseadusliku järelvalve kohtule, kui avalik võim on rikkunud tema põhiõigusi või – vabadusi.

Statistika

Aasta	Individuaalkaebused
2002	1
2003	
2004	1
2005	4
2006	1
2007	3
2008	5
2009	4
2010	3
2011	5
2012	
2013	1
KOKKU	28

Põhiseaduslikkuse järelvalve

- PS § 3 lg 1 lause 1: *Riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel.*
- PS § 14: *Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.*

Konkreetne normikontroll

- PS § 15: *Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusevastaseks tunnistamist.*
- *Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseadusevastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingu, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.*

Konkreetne normikontroll

- § 152. Kohus jätab kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.
- Riigikohus tunnistab kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega.
- § 149 lg 3 teine lause: Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Riigikohtu üldkogu 17. märtsi 2002. a lahend 3-1-3-10-02

- „Tema pöördumise ajendiks oli soov, et teda vabastataks karistuse edasisest kandmisest, sest ta on viibinud vanglas kauem kui 1. septembril 2002 jõustunud Karistusseadustik samasuguse teo eest karistusena ette näeb. [...] Tema kaebuses sisaldub soov kergendada oma karistust, sest karistuse kandmise ajal toimunud karistusõiguse reform alandas varguse eest ettenähtud vanglakaristuse alam- ja ülemmäära” (punkt 16).
- Üldkogu märkis, et „S. Brusilovi kaebus puudutab Põhiseaduses nimetatud õigusi, sest ta tõstatab küsimuse Põhiseaduse §-s 23 sätestatud seaduse, mis näeb teo toimepanemise eest ette kergema karistuse, tagasiulatuvast mõjust“ (punkt 17).

- Põhiseaduse §-dest 13, 14 ja 15 tuleneb õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks
- Põhiseaduse §-s 15 tagatud kohtusse pöördumise õigus peab tagama põhiseaduslike õiguste võimalikult tõhusa kaitse
- kogu kohtusse pöördumise õigusele tuleb tagada lünkadeta kaitse

Individaalkaebuse lubatavuse eeldustest Saksamaa näitel

- Kaebuse ese: kogu avaliku võimu tegevus
- Seos kaebuse eseme ja kaebaja vahel (puudutatus)
 - isiklik
 - aktuaalne
 - vahetu
- Väide rikkumise kohta, kaebuse substantiivne põhjendamine.
- Individaalkaebuse **subsidiarsus** - muud õiguskaitsevahendid puuduvad või on ammendatud
- Õiguskaitse vajadus.
 - põhimõtteline tähendus põhiseadusõiguse jaoks
 - kaebuse menetlusse võtmine on põhiõiguste realiseerimiseks vajalik

S. Brusilovi kaebuse menetlemiseks puudus seaduses sätestatud alus

- kaebust ei saa käsitleda teistmis- ega kohtuvigade parandamise avaldusena, sest apellatsiooni- ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seaduses (AKKS) puudub selline menetluslik alus
- põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse järgi on võimalus esitada individaalkaebus otse Riigikohtule piiratud.

“Põhiseaduse §-st 15 tulenevalt saab Riigikohus jätta S. Brusilovi kaebuse menetlemata üksnes siis, kui S. Brusilovil on muul tõhusal viisil võimalik kasutada talle Põhiseaduse samas paragrahvis ettenähtud õigust kohtulikule kaitsele”.

Üldkogu järeldus

“S. Brusilovil pole kasutada tõhusat menetlust oma põhiõiguste kaitseks. Seda asjaolu, kaalul olevaid põhiõigusi ja kantud karistuse kestust arvestades ei leia üldkogu õigustust jätta S. Brusilovi kaebus sisuliselt menetlemata.”

Üldkogu leidis, et on pädev kaebust menetlema.

Üldkogu rõhutas otsuses, et „menetles S.

Brusilovi kaebust kaalul olevaid põhiõigusi arvestades ja S. Brusilovi kantud vanglakaristuse kestvust silmas pidades [---]. Samasisulised juhtumid tuleb edaspidi lahendada, lähtudes KarSRS § 1 lg-s 6 ja §-des 9-10 sätestatud menetluskorras. Seaduse §-s 33 sätestatud tähtaegu tuleb arvestada alates käesoleva otsuse kuulutamisest“ (p 42).

Individaalkaebuse põhiseaduslik alus

- PS § 15 lg 1 esimesene lause: *“Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse.”*
- nn suur põhiseaduslik individaalkaebus.

Individaalkaebuse lubatavuse eeldused tulenevalt Brusilovi lahendist

- Väide oma põhiõiguste rikkumise kohta
- Muu tõhusa õiguskaitsevõimaluse puudumine
- Õiguskaitse vajadus.

Individaalkaebus õigustloova akti peale

Kaebuse ese:

- tunnistada jõustunud õigustloova akti või selle sätte põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks;
- tunnistada õigustloova akti andmata jätmise põhiseadusega vastuolus olevaks;
- tunnistada, et vaidlustatud õigustloov akt, õigustloova akti andmata jätmise või välisoleping oli taotluse esitamise ajal vastuolus põhiseadusega (PSJKS § 15 lg 1 punktid 2, 21 ja 5)

Individaalkaebus õigustloova akti põhiseaduspärasuse peale

- „Kaebuse esitajal on [---] võimalik esitada oma taotlus [---] (--)-asja lahendavale kohtule. Põhiseaduse § 15 lg 2 kohaselt järgib kohus põhiseadust ja tunnistab põhiseaduse vastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingut, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus. Põhiseaduse § 152 lg 1 sätestab, et kohus jätab kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega. Nendest sätetest tulenevalt on (--)-asja menetleval kohtul taotluse esitaja seisukohtadega soostumisel võimalik jätta [---] regulatsioon kohaldamata [---]. Vastava kohtulahendi alusel käivitub põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus Riigikohtus (PS § 152 lg 2; PSJKS § 4 lg 3). Peaks aga (--)-asja menetlev kohus jätta taotluse rahuldamata, võib taotluse esitaja paluda põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamist apellatsioonimenetluses ning lõpuks ka kassatsioonimenetluses“ (esimest korda 23.03.2005 nr 3-4-1-6-05; jätkuv praktika).

Individaalkaebus õigustloova akti peale

„Kooskõlas eelmärgituga leiab kolleegium, et juhul, kui isiku õigus saada kohtulikku kaitset on tagatud, on tema individaalkaebus lubamatu olenemata sellest, kas isik on individaalkaebuse esitamise ajaks olemasolevat kohtuliku kaitse võimalust kasutanud või mitte või kas ta on selle võimaluse minetanud, s.t jätnud õigel ajal kasutamata.“ (07.12.2009, [3-4-1-22-09](#))

“Tegelik vaidlus”

- „Ka juhul, kui isikul ei ole ühtegi muud tõhusat võimalust kasutada PS §-ga 15 tagatud õigust kohtulikule kaitsele, saab isik oma põhiõiguste kaitseks otse Riigikohtu poole pöörduda vaid siis, kui tema õigusi on rikutud mingite normide tema suhtes kohaldamisega. Nende normide põhiseadusele vastavuse küsimus peab tekkima nende konkreetset kohaldamisest isiku suhtes, mitte nende täpsustamata kohaldamisest minevikus või võimalikust kohaldamisest tulevikus. Põhiõiguste ja -vabaduste rikkumise üle peab olema tegelik vaidlus“ (RKPKm 10.06.2010, 3-4-1-3-10, p 14).

Individaalkaebus õigustloova akti peale

- „Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium ei ole põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse kohaselt Riigikohtu ülejäänud kolleegiumidest kõrgemalseisev kohtuaste, kuhu saab edasi kaevata tsiviil-, kriminaal- või halduskolleegiumi lahendite peale.[...] Menetlusosalise mittedõustumine tema kohta tehtud ja jõustunud kohtulahendiga ei anna iseenesest alust väita, et tema põhiõigusi on rikutud ja et sellise rikkumise kõrvaldamiseks puudub tõhus õiguskaitsevahend [...]. Ka kohtuniku eriarvamus ei saa anda alust samasuguseks väiteks, kuna selles väljendatakse asjas tehtava lahendi kohta vähemusse jäänud seisukohta.“ (11.03.2009; [3-4-1-19-08](#))

Individaalkaebus õigustloova akti peale

- PS § 15 lg 1 teise lause kohaselt on isikul õigus nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusvastaseks tunnistamist "oma kohtuasja läbivaatamisel". Sellest tulenevalt saab isik taotleda konkreetse normikontrolli algatamist kohtumenetlust reguleeriva sätte, **sh kohtusse pöördumise piirangu, põhiseaduspärasuse hindamiseks selles samas kohtumenetluses, mille käigus vaidlusalust sätet tuleks kohaldada**. Kui isiku arvates piirab mingi kohtumenetluse norm põhiseadusvastaselt tema õigusi, näiteks õigust tõhusale õiguskaitsele, saab ta kohtult taotleda, et viimane jäta konkreetse kohtuasja menetlemisel selle normi kui põhiseadusvastase kohaldamata [...]“ (07.12.2009, 3-4-1-22-09).

Individaalkaebus haldusakti või toimingu peale

- HKMS § 4 lg 1: *Halduskohtu pädevuses on avalik-õiguslikus suhtes tekkinud vaidluste lahendamine, kui seadus ei näe ette teistsugust menetluskorda*
- HKMS 2 lg 1: *Halduskohtumenetluse ülesanne on eelkõige isikute õiguste kaitse õigusvastase tegevuse eest täidesaatva võimu teostamisel.*

Individaalkaebus haldusakti või toimingu peale

- HKMS § 5 (1) *Kaebuse rahuldamisel on kohtul otsuse resolutsioonis õigus:*
- 1) tühistada haldusakt osaliselt või täielikult;
- 2) kohustada haldusakti andma või toimingut tegema;
- 3) keelata haldusakti andmine või toimingu tegemine;
- 4) mõista välja hüvitis avalik-õiguslikus suhtes tekitatud kahju eest;
- 5) teha ettekirjutus haldusakti või toimingu tagajärgede kõrvaldamise kohta;
- 6) teha kindlaks haldusakti tühisus, haldusakti või toimingu õigusvastasus või avalik-õiguslikus suhtes tähtsust omav faktiline asjaolu.

Individaalkaebus kohtuotsuse peale

- „Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium ei ole põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse kohaselt Riigikohtu ülejäänud kolleegiumidest kõrgemalseisev kohtuaste, kuhu saab edasi kaevata tsiviil-, kriminaal- või halduskolleegiumi lahendite peale” (RKPJKm 11.03.2009, 3-4-1-19-08, p 14)